

Prvé roky fungovania Mestského divadla v Prešporku a pôsobenie nemeckého divadelného riaditeľa Maxa Kmentta

Jana Laslavíková

Rok 2017 je rokom významných historických výročí, ku ktorým nesporne patrí 300. výročie narodenia cisárovnej Márie Terézie.¹ Táto panovníčka má v tradícii mesta Prešporok/dnešnej Bratislavy osobitné miesto. S jej panovaním sa spája hospodársky a politický, ako aj spoločenský a kultúrny rozvoj mesta vrátane divadelného života.

Tradičné pestovanie hudby a divadla – známe už od stredoveku – súviselo s korunovačnými slávnosťami (1563–1830), ktoré boli dôvodom častej prítomnosti významných umelcov v meste. Tvorcami divadelných predstavení boli prevažne nemeckí herci, občasne do mesta zavítala talianska divadelná spoločnosť a na začiatku 19. storočia sa objavujú prvé hostovania maďarských divadelných riaditeľov. Rozkvet divadla v Prešporku prichádza predovšetkým v 18. storočí za vlády Márie Terézie. V tomto období sa bohaté šľachtické a meštianske rodiny dohodli na stavbe divadelnej sály, nachádzajúcej sa v Zelenom dome (Grünstüblhaus). Vznikla tak prvá „stála“ (vlastne provizórna) divadelná budova s dvoma poschodiami, ktorej otvorenie sa datuje pred rokom 1764. Významným dátumom bol 12. júl 1764, kedy sa Mária Terézia zúčastnila na predvedení prvej nemeckej komédie.² Postupne sa divadlo v Zelenom dome stávalo nevyhovujúce, pretože záujem publika sa z roka na rok zvyšoval, priestory nezodpovedali bezpečnostným predpisom a pôsobili tu len kočovné divadelné spoločnosti. Provizórna situácia sa zmenila po postavení prvého kamenného Mestského divadla a to vďaka grófovi Jurajovi (György) Csákymu, ktorý na mestskom pozemku dal

¹ Táto štúdia vychádza z rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0914/15 – "Slovenská opera ako umelecký a spoločenský fenomén", vďaka podpore Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0681 a vďaka nadačnému príspevku Vzdělávací nadace Jana Husa a Nadácie Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach.

² Por. Emil Portisch, *Geschichte der Stadt Pressburg Bratislava* (Bratislava: Commissionsverlag S. Steiner, 1933), 238. Okrem predstavení v tomto divadle sa v meste pestovalo divadelné umenie na vysokej úrovni a to v rezidenciách domácej šľachty. K najznámejším šľachtickým domom s divadelnými predstaveniami patril napríklad palác Antona Grassalkovicha, ďalej Jozefa Batthyányho, rodiny Pálffyovcov a Johanna Erdödyho, ktorý mal svoju vlastnú divadelnú spoločnosť.

na vlastné náklady postaviť novú divadelnú budovu. Nachádzala sa približne na mieste neskôr postaveného nového Mestského divadla/dnešnej Historickej budovy SND a jej otvorenie sa konalo 9. 11. 1776. Gróf Csáky prenajímal toto divadlo prvých dvadsať rokov od postavenia nemeckým riaditeľom, potom budova prešla pod správu mesta, ktoré podobným spôsobom zabezpečovalo divadelnú prevádzku.

V druhej polovici 19. storočia došlo v Prešporku k zvyšovaniu počtu obyvateľstva, čo sa odrazilo aj v návštevnosti divadla. Kapacita Mestského divadla sa postupne stala nedostačujúcou a jej stav nezodpovedal bezpečnostným predpisom. To boli dôvody, prečo mesto začalo od roku 1879 uvažovať o postavení novej budovy pre divadlo. Ďalším bola skutočnosť, že od roku 1783 po presunutí uhorských centrálnych úradov z Prešporku do Budína došlo k poklesu kultúrneho diania mesta, keďže dovtedajší podporovatelia umenia z radov vyššej šľachty z mesta odišli. Prešporčania boli rozhodnutí postavením novej divadelnej budovy zakryť povesť provinčného mesta a nadviazať na bohatú kultúrnu tradíciu, čo malo prispieť k zmierneniu pocitu menejcennosti voči okolitým metropolám.³ Mestské zastupiteľstvo sprvu zvažovalo prestavbu a zväčšenie kapacity starého divadla, ale nakoniec v roku 1884 na základe odporúčania poradných orgánov, stotožňujúcich sa s vôľou prešporských mešťanov, ako aj výslovnej požiadavky uhorského ministerského predsedu Kálmána Tiszu rozhodlo o postavení novej budovy pre potreby divadla.⁴ Jej slávnostné otvorenie sa konalo 22. septembra 1886 za účasti predstaviteľov kultúrneho, spoločenského a politického života z Prešporka a Budapešti. Denná prevádzka sa začala 30. septembra a to po skončení hostovania umeleckého súboru Kráľovskej opery a Národného divadla z Budapešti.

Vzhľadom na počet obyvateľov, ktorých bolo v čase postavenia divadla podľa štatistických údajov zhruba 50 000, ako aj po predchádzajúcich skúsenostiach s fungovaním starého Mestského divadla, trvala sezóna v novopostavenom divadle šesť, prípadne sedem mesiacov (spravidla od konca septembra do konca apríla, ako záver sezóny často platila Kvetná nedeľa, t. j. posledná nedeľa pred

³ Por. Henrieta Moravčíková, „Prenemen obrazu mesta. Storočie plánovania a výstavby Bratislavy,“ in *Medzi provinciou a metropolou. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*, ed. Gabriela Dudeková et al. (Bratislava: Historický ústav SAV, 2012), 129.

⁴ Ešte v roku 1884 ponúkli divadlo na prenájom divadelným riaditeľom, ale prešporský hlavný inžinier Sendlein bol rázne proti a zaslal na Ministerstvo vnútra do Budapešti žiadosť o nepovolenie ďalších predstavení. To bol rozhodujúci krok ku stavbe novej budovy, pretože stará budova bola oficiálne označená za technicky nedostačujúcu. Sám minister v liste prešporskému zastupiteľstvu napísal: „Im Uebrigen hoffe ich, dass das Munizipium nunmehr mit aller Energie alles aufbieten wird, das die Stadt Preßburg je eher ein allen Anforderungen entsprechendes Theater erhalte.“ Otto von Fabricius. *Das neue Theater in Preßburg*. (Preßburg: Druckerei des Westungarischer Grenzbote, 1886), 9.

Veľkou nocou).⁵ V prenájme prešporského divadla sa – tak ako vo viacerých mestách Uhorska so zmiešaným obyvateľstvom – vyskytovalo ešte jedno špecifikum, a tým bolo rozdelenie pôvodných šiestich mesiacov sezóny medzi nemeckého (uvádzal predstavenia v nemeckom jazyku) a maďarského (uvádzal predstavenia v maďarskom jazyku) riaditeľa. Keďže v čase postavenia novej budovy tvorili Prešporčania hovoriaci po nemecky väčšinu publika, mesto rozhodlo o pridelení výhodnejších zimných mesiacov nemeckému riaditeľovi. Zvyšok sezóny patrilo maďarskému riaditeľovi a jeho spoločnosti. Zadelenie platilo do roku 1899, keď mesto prenajalo divadlo jednému riaditeľovi s dvoma súbormi – nemeckým a maďarským.⁶

Rozdelením sezóny medzi dvoch nájomcov prišlo k skráteniu šesťmesačného obdobia, čo pre mesto znamenalo problém získať kvalitného riaditeľa, keďže mu mohlo ponúknuť len niekoľkomesačný prenájom divadla. Preto ešte pred spustením prevádzky divadla uzavrel Prešporok dohodu s vtedajším východouhorským (dnes západorumunským) mestom Temešvár (v tých časoch s podobným zložením obyvateľstva ako Prešporok) o striedavom pôsobení nemeckého a maďarského riaditeľa v divadlách obidvoch miest. Dohoda trvala 13 rokov (1886–1899), jej výsledkom bolo zabezpečenie polročného prenájmu pre obidvoch riaditeľov.

Počas celej existencie nového Mestského divadla (1886–1920, tj. do vzniku Slovenského národného divadla súvisiaceho so vznikom nového Československého štátu) bola činnosť nemeckých divadelných riaditeľov a ich umeleckých spoločností, pochádzajúcich z rozličných miest Rakúsko-uhorskej monarchie, zárukou finančnej stability a umeleckej kvality. Ich prítomnosť odrážala skutočnosť, že Prešporok bol po stáročia mestom s vysokým počtom obyvateľstva hovoriaceho po nemecky. Špeciálnu úlohu zohrala v histórii Prešporku metropola Viedeň. Predstavovala pre Prešporčanov vzor spoločenského a kultúrneho život. Túto skutočnosť je možné pripísať geografickej blízkosti, politickým okolnostiam, ale taktiež spoločným zvykom obyvateľov obidvoch miest, resp. napodobňovaním spôsobu života Viedencanov zo strany Prešporčanov. Po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 v Prešporku naďalej dominovala nemčina, to sa však v priebehu nasledujúcich desaťročí pomaly začínalo meniť. Od 80. a predovšetkým 90. rokov 19. storočia prebiehala intenzívna maďarizácia obyvateľstva na celom území Horného Uhorska (dnešného Slovenska), preto v čase 1. svetovej vojny mal Prešporok už maďarský charakter.

⁵ Išlo prakticky o divadelnú prevádzku charakteristickú pre divadlá v provincií. Na letné mesiace si nájomca musel nájsť buď divadlo v niektorom z kúpeľných miest, alebo si mohol prenajať letnú Arénu v Prešporku.

⁶ K pôvodnému modelu dvoch riaditeľov sa Prešporok vrátil už v roku 1902, i keď za zmenených podmienok. Maďarský riaditeľ dostal výhodnejšiu časť sezóny a zvýšil sa tiež počet mesiacov jeho prenájmu. Nemeckému riaditeľovi patrili jarné mesiace a na leto si prenajímal Arénu.

Položme si teraz niekoľko otázok. Mohli „domáci“ nemeckí riaditelia docieľť umeleckú svojbytnosť provinčného divadla v blízkosti rakúskej metropoly? Ak áno, tak ako? Vedeli preklenúť rôznorodosť v zložení obyvateľstva a získať si priazeň všetkých? Ako sa toto úsilie premietlo do prevádzky divadla a do zloženia repertoáru? Aký bol pomer medzi jednotlivými žánrami a druhmi? Dochádzalo k zmene pomeru, resp. čo ho spôsobovalo? Išlo o dôvody politické, estetické alebo teoreticko-praktické? A akú rolu zohrali v zložení repertoáru členovia umeleckých spoločností, ktorí pôsobili v Mestskom divadle? Položené otázky súvisia s hľadaním zmyslu divadla⁷ a odpoveď je dobré hľadať v umeleckom pôsobení divadelných riaditeľov ako tvorcov divadelnej histórie.

Počas rokov 1886–1920 sa v prešporskom Mestskom divadle vystriedalo spolu desať divadelných riaditeľov, traja nemeckí a siedmi maďarskí.⁸ Každý z nich mal svoj vlastný umelecký súbor, s ktorým zabezpečoval prevádzku počas mesiacov prenájmu. Z nemeckých divadelných riaditeľov pôsobil v Prešporku najkratšie Max Kmentt. Bol prvým nájomcom novopostaveného Mestského divadla, pričom v Prešporku pôsobil ešte pred jeho postavením. V Mestskom divadle strávil spolu štyri sezóny, t. j. od začiatku sezóny 1886/1887 do konca sezóny 1889/1890. Z denného hracieho plánu možno vypožorovať doznievajúce obdobie zlatého veku viedenskej frašky a operety, ktorým Kmentt oslovoval široké prešporské publikum. Zároveň sa v programe odrážal „obchodnícky“ duch riaditeľa, pretože v divadle sa okrem divadelných predstavení z času na čas konali aj atrakcie typu účinkovania hypnotizérov, zvieracích mužov, akrobatických skupín a podobne. Kmentt poznal dobre zloženie tunajšieho publika a jeho preferencie, preto sa nesnažil o uvádzanie vážneho žánru, ale uprednostnil zábavný repertoár. Čím bolo teda výnimočné jeho pôsobenie v Prešporku? V čase prenájmu divadla Maxovi Kmenttovi boli dopady maďarizácie na prevádzku divadla v porovnaní s ďalšími rokmi najnižšie, pozícia maďarského riaditeľa nebola tak silná ako neskôr a pre nemeckého riaditeľa bol kolegom, nie protivníkom. O uzatvorení zmluvy s Kmenttom rozhodla jeho osobnosť, nie politické udalosti a o jej neobnovení Kmenttov z časti ľahkovážny postoj k vedeniu divadla. Nové divadlo mu bolo zverené na najdlhšie obdobie v roku (na rozdiel od iných riaditeľov hrával v Prešporku nielen v zime, ale aj v lete) a podľa vyjadrení denníka Pressburger

⁷ Por. Vladimír Zvara, „Auf der Suche nach dem Sinn der Oper: Die ‚untote‘ Kunstgattung in der Stadt Bratislava,“ in *Musiktheater in Raum und Zeit. Beiträge zur Geschichte der Theaterpraxis in Mitteleuropa in 19. und 20. Jahrhundert*, ed. Vladimír Zvara. (Bratislava: Asociácia Corpus in Zusammenarbeit mit NM Code, 2015), 219–244.

⁸ Ide o divadelných riaditeľov, ktorí mali s mestom riadne uzavretú zmluvu o prenájme divadla a zabezpečovali umelecké predstavenia počas polročnej sezóny. Uvedený počet nezahŕňa riaditeľov umeleckých spoločností, ktoré hostovali v Mestskom divadle počas sezóny alebo mimo nej. Označenie „nemecký riaditeľ“ sa vzťahuje na jazyk, nie na krajinu pôvodu.

Zeitung mu dôverovali mnohí z členov Mestského zastupiteľstva. V skratke išlo o relatívne pokojné obdobie nemeckého divadla v novopostavenej budove, ktoré sa už v ďalších rokoch neopakovalo.⁹ Dáva nám preto priestor k hľadaniu odpovedí na naše otázky.

Max Kmentt a jeho roky v Mestskom divadle

O osobnom živote Maxa Kmentta máme doposiaľ málo informácií. Vieme, že pôsobil ako herec vo viacerých mestách vtedajšej Rakúsko-uhorskej monarchie (Klagenfurt, Graz, Görlitz, Sigmaringen, Poznaň, Linz), ďalej ako riaditeľ v Prešporku, odkiaľ cestoval do Temešváru a neskôr do Budapešti. Jeho manželka Beatrix (rod. Kratochwill, ps. Thalborn) bola herečkou. Po uzavretí dohody medzi Prešporkom a Temešvárom o vzájomnom striedaní sa nemeckého a maďarského riaditeľa v divadlách obidvoch miest podpísal Kmentt zmluvu s Prešporkom na obdobie troch rokov (1886–1889) a zároveň sa zaviazal k odohratiu nemeckých predstavení v Temešvári. V prešporskom Mestskom divadle hral spravidla od októbra do januára, potom odchádzal do Temešváru, kde hral približne do Veľkej noci. Z Temešváru sa vracal do Prešporku, kde mal na celé leto (vrátane mesiaca september) prenajatú Arénu. Od októbra začínal novú sezónu v Mestskom divadle.

Kmenttovu stratégiu pri zostavovaní prevažne zábavného repertoáru ocenilo publikum, ale niektorí členovia Divadelnej komisie ako napr. prešporský archívár, hudobný znalec a operný kritik Pressburger Zeitung Ján (Johann, János) Batka ho za to ustavične kritizovali. Pozoruhodné je hodnotenie zo strany ďalšieho prešporského denníka Westungarischer Grenzbote, v ktorom pôsobil novinár a spisovateľ Otto von Fabricius. Kmentta považoval za výborného riaditeľa a jeho vedenie divadla naplno schvaľoval (nevieme, či dôvodom bolo osobné priateľstvo alebo objektívne hodnotenie činnosti). Uznanie prichádzalo aj z Temešváru, kde Kmentt ponúkal rovnaký repertoár ako v Prešporku. Pravdou je, že vedel využiť každú šancu na získanie príjmov,¹⁰ preto si mohol dovoliť ponúknuť hostovania známych umelcov a umeleckých súborov, ako aj každoročné zorganizovanie

⁹ Po Maxovi Kmenttovi nastúpil Emanuel Raul, ktorého pôsobenie v rokoch 1890–1899 sa vyznačovalo vyššou umeleckou úrovňou, bolo však sprevádzané silnými maďarizačnými snahami, ktoré vyústili do jeho odchodu. Posledným nemeckojazyčným riaditeľom Mestského divadla bol divadelný riaditeľ zo Salzburgu Paul Blasel, ktorý mal divadlo v prenájme najdlhšie – od roku 1902–1919, t.j. spolu 17 sezón. Patrili mu ale jarné mesiace, keďže zimné obsadili maďarskí riaditelia. Okrem toho mesto prechádzalo silnou spoločenskou zmenou, ktorá postihla aj divadlo a podpísala sa na Blaselovom pôsobení.

¹⁰ Výnos zo vstupného bol podľa všetkého Kmenttovým jediným príjmom v Prešporku, inak nie je známa žiadna subvencia zo strany mesta. Zľavu mohol dostať pri platení vody, plynu a svetla. Temešvár mu poskytoval subvenciu vo výške 1 600 fl. na pokrytie cestovných výdavkov pre jeho spoločnosť.

mesačného operného cyklu v podaní kvalitného operného súboru.¹¹ Ponúkal najviac hostovaní zo všetkých riaditeľov vôbec. Bol vášnivým hercom (vystupoval v rolách hrdinu, milovníka a bonvivána) a pravidelne účinkoval v rôznych predstaveniach. Čo sa týka vstupného, publikum malo možnosť zakúpiť si buď denné vstupné, alebo abonentky vo forme tzv. Kouponbüchel, ktoré zahŕňali všetky predstavenia s výnimkou tých, ktorých výťažok bol určený na dobročinné účely. Výšku vstupného ani abonentiek Kmentt počas celej svojej prítomnosti v Prešporku nemenil (max. cena vstupeniek na bežné predstavenia bola 5 fl., min. 0,10 fl.). Taktiež ponúkal predplatné zasielania divadelných cedúl priamo domov.

Kmenttovu prvú sezónu v Mestskom divadle (konala sa od 30. 9. 1886 do 31. 1. 1887) charakterizoval týždenník *Pressburger humoristischer Blätter* nasledujúcimi slovami: „Riaditeľ Kmentt začal zle, ale dobre – veľmi dobre skončil.“¹² Dôvodom počiatočnej nespokojnosti bol podľa týždenníka neporiadok v organizácii predstavení, ponúkание podobných diel bezprostredne za sebou, ako aj slabšie vystúpenia kvôli nedostatočnej príprave umelcov. Môžeme predpokladať, že Kmentt bol bráný za skúseného riaditeľa a týchto chýb sa dopúšťali skôr začiatočníci. Situáciu včas prehodnotil a tak sezóna vyznela v pozitívnom svetle. Podľa denného hracieho plánu bolo počas celej sezóny odohratých celkovo 132 predstavení v priebehu 120 večerov (niekedy boli uvedené dva alebo tri tituly za jeden večer), z toho (podľa dobovej druhovo-žánrovej klasifikácie) 7 baletných (premiéra a reprízy baletu *Wiener Walzer*), 11 operných (premiéra a reprízy opery *Der Trompeter von Säckingen*), 18 predstavení hier a tragédií, 46 veseloherných a 50 operetných predstavení. Okrem večerných predstavení sa konalo desať popoludňajších predstavení (konali sa za polovičné vstupné), päť z nich mali program určený pre deti (medzi iným rozprávky od Karla Augusta Görnera *Der gestiefelte Kater*, *Schneewittchen und die sieben Zwerge*, *Dornröschen*, *oder: Der hundertjährige Schlaf*). Naštudovaných bolo desať noviniiek, a to: opera *Der Trompeter von Säckingen* (V. E. Nessler, 11 predstavení – ďalej uvádzané len číslom),¹³ fraška *Clara Soleil* (E. Gondinet – P. Sivrac, 6), dráma *Harold* (E. v. Hildenbruch, 2), hra *Der vierte Stand* (autorom bol prešporský spisovateľ a redaktor denník *Pressburger Zeitung* Karl Kampfmüller, 2), veselohra *Eherecht*

¹¹ Zorganizovaním operného cyklu si Kmentt splnil povinnosť uvádzania opery, ku ktorej ho viazala zmluva. Zároveň mohol ponúknuť kvalitné predstavenia v podaní operných sólistov z divadiel v Badene a Linzi. Predstavenia sa konali po skončení maďarskej časti sezóny. Výnimku tvorila sezóna 1888/1889, kedy Kmentt neorganizoval samostatný operný cyklus, pretože angažoval do svojho umeleckého súboru operných sólistov a uvádzal operu počas riadnej sezóny.

¹² „Director Kmentt hat schlecht angefangen, aber gut – sehr gut aufgehört,“ „Director Kmentt,“ *Pressburger humoristischer Blätter*, 30. 1. 1887.

¹³ Uvedenie tejto opery sa konalo za účasti členov mužského speváckeho spolku Typographenbund. Nová opera mala veľký úspech a uvádzala sa aj v nasledujúcich rokoch, vždy za účasti členov spolku. Por. *Westungarischer Grenzboten*, 31. 12. 1886.

(C. Schönfeld – H. Teweles, 3), veselohra *Tilly* (F. Stahl, 4), fraška *Die Brautschau* (A. Berla – K. Kleiber, 2), komické operety *Malý vojvoda* (L. Lecocq, 4) a *Dvorný blázon* (A. Müller, 6)¹⁴ a balet *Wiener Walzer* (7). Viaceré z nich boli uvedené až na konci sezóny, keď súbor už bol zohratý. To prekážalo najmä majiteľom abonentiek, pretože premiéra noviniek bola z abonentiek vyňatá.

Podľa údajov z divadelných cedúľ uvádzal celý repertoár umelecký súbor so 40 členmi, z ktorých bolo 23 mužov a 17 žien. Počet zboristov bol podľa Nemeckého divadelného almanachu 24 (12 mužov a 12 žien), avšak predpokladáme, že zboristi sú započítaní aj medzi sólovými členmi, pretože vystupovali v malých rolách.¹⁵ Dá sa ťažko predpokladať, že Kmentt ako riaditeľ divadla v provincii mal v súbore viac než okolo 35 sólových spevákov a hercov.¹⁶ Väčšina z nich boli dobrí predstavitelia komických rolí a zároveň operetní speváci a speváčky (jedným slovom všestranní umelci, ktorí flexibilne prevzali akúkoľvek rolu), vďaka čomu Kmentt ponúkal pestrý zábavný repertoár. Niektorí z nich prišli zo známych divadiel (napr. Fanny Mora z divadla v Salzburgu a Anna Gollinger z viedenského Carltheater, Marie Belmont a Frida Lanius z Nemeckého divadla v Budapešti), iní sa zase za krátku dobu stali ich členmi (napr. basista Moritz Rochel, brat primadony Marie Rochelle z Nemeckého divadla v Prahe). K výborným členom súboru patrili herec, režisér hier a tragédií Ignatz Liebhardt (1850–1900, bol manželom speváčky viedenskej Dvornej opery Idy Baier-Liebhardt, po skončení sezóny odišiel do Viedne, kde od roku 1889 úspešne pôsobil v Deutsches

¹⁴ Uvedenie operety *Dvorný blázon* dňa 22. 1. 1887 sa konalo len o dva mesiace neskôr po jej prvom uvedení dňa 20.11.1886 vo viedenskom Theater an der Wien. Por. Franz Hadamowsky a Heiz Otte, *Die Wiener Operette. Ihre Theater- und Wirkungsgeschichte* (Wien: Bellaria Verlag, 1947), 387.

¹⁵ Reálny počet členov súboru nebolo doposiaľ možné stanoviť, keďže sa nezachovali žiadne zmluvy uzavreté s hercami a speváčkami, alebo iné osobné podklady, ktoré by menovite hovorili o tom, akú úlohu mal angažovaný člen v umeleckom súbore. Nemecký divadelný almanach uvádza nižší počet sólových členov. Por. *Neuer Theateralmanach*. (Berlin: Genossenschaft Deutscher Bühnen-Angehöriger, 1887), 268–269. Podobne aj týždenník *Pressburger humoristischer Blätter*, ktorý v záverečnom hodnotení sezóny spomína len 20 členov, ktorí sa zaslúžili o jej výborný priebeh. Por. „Director Kmentt.“ *Pressburger humoristischer Blätter*, 30. 1. 1887.

¹⁶ K členom umeleckých spoločností v divadlách provinčných miest pozri Lenka Krupková, *Nemecká operní scéna v Olomouci II. 1878–1920*, (Olomouc: Univerzita Palackého, 2012), 309–313. Biografické údaje o členoch Kmenttovej umeleckej spoločnosti sú spracované podľa: Wilhelm Kosch, *Deutsches Theater-Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch* 1. Band. (Klagenfurt und Wien: Verlag Ferdinand Kleinmayr, 1953); Wilhelm Kosch, *Deutsches Theater-Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch* 2. Band. (Klagenfurt und Wien: Verlag Ferdinand Kleinmayr, 1960); *Deutsches Theater-Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch* 3. Band. Begründet von Wilhelm Kosch, fortgeführt von Ingrid Bigler-Marschall (Bern: Francke Verlag, 1992); *Deutsches Theater-Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch* 4. Band. Begründet von Wilhelm Kosch, fortgeführt von Ingrid Bigler-Marschall (Bern und München: K.G.Sauer Verlag, 1998); *Deutsches Theater-Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch* 7. Band. Begründet von Wilhelm Kosch, fortgeführt von Ingrid Bigler-Marschall (De Gruyter, 2012).

Volkstheater), ďalej režisér všetkých premiérových uvedených diel Emil Hahn (1832–1897, po skončení sezóny odišiel do New Yorku), herec a režisér veselohry Max Erl, herec, spevák a režisér operety Josef Seydl, ďalej talentovaný herci Josef Klein (1863–1927, po skončení sezóny odišiel do viedenského Raimundtheater) Sigmund Lehner (súčasne inšpicient), Ignatz Lechner, herec a spevák, obľúbený predstaviteľ komických rolí Anton Matscheg (1860–1929, viedenský rodák, pôsobiaci po odchode z Prešporku ako vynikajúci komik v Theater an der Wien, Raimundtheater a v ďalších viedenských divadlách), vynikajúci charakterový herec Leopold Novack, ďalej speváci vystupujúci zároveň ako herci Engelbert Adam (poznal sa s riaditeľom Kmenttom z pôsobenia v divadle v Linzi), Carl Entresser, Marzell Klein a nakoniec spevák Moritz Rachel. Zo ženských členiek súboru vynikli už spomenuté herečky Anna Gollinger, Frida Lanus (1865–1929, významná nemecká herečka, po odchode z Prešporku pôsobila striedavo vo viedenských divadlách, medzi iným aj v Dvornom divadle), Fanny Mora, potom herečky Charlotte Kelly, Antonie Majetti (1842–1900), Stefi Swoboda, speváčka Marie Belmont a napokon speváčka a herečka Anna Lieberzeit (1843–1918, viedenská rodáčka, v Prešporku po prvýkrát vystupovala ako komische Alte). Vedenie orchestra mal na starosti dirigent Moritz Sollog, tanec Karoline Weiler (je uvádzaná aj v nasledujúcich sezónach ako tanečná majsterka).

K úspešnému priebehu sezóny patrili hosťovania, v rámci nich vystúpil herec Adolf Weiss z berlínskeho Kráľovského divadla (Königliches Theater), speváčka Anna Baier z viedenskej Dvornej opery (sestra Idy Baier-Liebhardt), herečka Henriette Wolfhard z Lipska (prešporská rodáčka), speváčka Therese Biedermann z Theater an der Wien, speváčka Betti Münk z Nemeckého divadla v Prahe, Georges Schütte-Harmsen, ktorý účinkoval v opere *Der Trompeter von Säckingen* a takmer na konci sezóny mimoriadne obľúbený barytonista Josef Beck (1843–1903, syn barytonistu Johanna Nepomuka Becka, posledné roky života prežil v Prešporku, kde býval jeho otec). Baletné predstavenia sa konali za účinkovania sólistov Luigia Cerales a Otto Thiemé z viedenskej Dvornej opery.

Po skončení svojej prvej sezóny odišiel Kment do Temešváru, odkiaľ sa vrátil koncom apríla 1887 opäť do Prešporku. 1. mája začal cyklus operných predstavení trvajúci do 20. mája za prítomnosti hostí z viedenskej Dvornej opery. Repertoár bol zostavený z diel: *Trubadúr* (G. Verdi, 2 predstavenia – ďalej uvádzané len číslom), *Židovka* (F. Halévy, 2), *Hugenoti* (G. Meyerbeer, 1), *Viliam Tell* (G. Rossini, 2), *Lohengrin* (R. Wagner, 2), *Faust* (Ch. Gounod, 1), *Marta* (F. v. Flotow, 1), *Cár a cisár* (A. Lortzing, 1), *Der Trompeter von Säckingen* (V. E. Nessler, 1). Od 1. júna začali letné predstavenia v Aréne, ich repertoár tvorili prevažne diela zábavného charakteru (ľudové hry a frašky), počet členov umeleckého súboru bol nižší.

Niektorí z nich účinkovali v Prešporku počas zimných mesiacov, iných angažoval Kmentt výlučne na letné mesiace. Predstavenia sa skončili 13. septembra.

Druhá Kmenttova sezóna v Prešporku (od 1. 10. 1887 do 1. 2. 1888) sa niesla v duchu zmien, ktoré sa udiali v jeho umeleckom súbore. Väčšina členov odišla do iných divadiel, čo znamenalo opätovné zohrávanie súboru, čím trpeli predovšetkým prvé predstavenia. Z predchádzajúcej sezóny zostal v súbore Carl Entresser, Sigmund Lehner, Ignatz Lechner, Anton Matscheg, Josef Seydl a Anna Lieberzeit. Novoangažovaní členovia súboru boli: speváci a herci Arthur Amenth, Friedrich Beese, Josef Gilzinger, herec a režisér hry a občasne aj operety Karl Karban (šikovný režisér, do Prešporku prišiel z divadla v Salzburgu spolu s hercami Juliusom a Theresou Nasch), herci, ktorí vystupovali aj v operetách Josef Moser (1864–1936, vl. menom Josef Slonitz, po odchode z Prešporku do Viedne sa za krátky čas stal členom Dvorného divadla, kde dlhoročne úspešne pôsobil), Adolf Schäffer, herec a režisér veselohry Julius Nasch, herec Julius Strebingner (prišiel do súboru uprostred sezóny). Ženské predstaviteľky boli: speváčky a herečky Amanda Clarmann (1868–?, po odchode z Prešporku pôsobila v Theater an der Wien ako operetná subreta), Ludmille Gaston, Auguste Koleit, Betti Münk, Angela Virág, herečky Josefina Krauss, Paula Krauss (1875–?, dcéra herečky Josefina Krauss, po odchode z Prešporku účinkovala vo viedenských divadlách), Adele Kühn, Marie Mesch (poznala sa s riaditeľom Kmenttom z pôsobenia v divadle v Linzi), Therese Nasch (manželka Juliusa Nascha, poznala sa s riaditeľom Kmenttom z pôsobenia v divadle v Linzi), Josefina Peschke, Emma Spitzer, Gusti Telmar, Emilie Welser. Orchester viedol dirigent Karl Stix.

Celkovo bolo odohratých 128 predstavení počas 121 večerov, z toho 4 baletné predstavenia (jedenkrát boli uvedené časti z baletu *Flick und Flock* a *Ein Mädchen aus der Champagne* a jedenkrát časti z baletu *Fantaska* a *La fille mal gardée*), 14 predstavení hier a tragédií, 53 veseloherných a 57 operetných predstavení. Okrem večerných predstavení sa konalo 18 popoludňajších predstavení, tentokrát neboli určené pre deti, ale pre dospelé publikum hľadajúce rozptýlenie pri operetných a veseloherných predstaveniach za znížené ceny. Opera nebola uvádzaná ani počas hlavnej sezóny ani po jej skončení v samostatnom cykle. Celkovo bolo uvedených 13 noviniiek, medzi nimi veselohra *Die goldenen Fische* (F. von Schönthan – G. Kadelburg), opereta *Der Vagabund* (C. Zeller, dielo bolo označené kvôli obohratej ruskej tematike za mierne hlúpe),¹⁷ fraška *Les Petites voisines* (H. Raymond – J. de Gastyne), *Georgette* (V. Sardou), opereta *Der Doppelgänger* (A. Zamara), fraška *Durand-Durand* (A. Valabrégué – M.

¹⁷ Okrem námetu bol kritizovaný zbor: „Nur klang der letztere doch nicht so überaus kräftig, als man nach der Menge der in demselben Mitwirkenden erwarten durfte. Oder sollten Manche derselben vielleicht gar nicht mit gesungen haben, und sich deren Mitwirkung nur auf ihre hübsche Erscheinung allein beschränken?“, „Der Vagabund,“ *Pressburger Zeitung*, 3. 10. 1887.

Ordonneau), komédia *Francillon* (A. Dumas ml.), opereta *Farinelli* (H. Zumpe), hra *La Comtesse Sarah* (G. Ohnet), fraška *Sie weiss etwas* (R. Kneisel), opereta *Bureau Malicorne* (H. Berté), opereta *Die sieben Schwaben* (K. Millöcker), fraška *Desdemona's Taschentuch* (R. Kneisel).

Aj keď počas sezóny hostovali v divadle známe osobnosti ako napr. taneční sólisti Luigia Ceraie a Otto Thiemé, spevák Theodor Reichmann z viedenskej Dvornej opery, speváčka Ida Liebhards-Baier a herci Bernhard Baumeister, Carl v. Bukovics, Fritz Krastel z viedenského Dvorného divadla (Hofburgtheater), Gusti Zimmermann a Alexander Girardi z Theater an der Wien, Adolf Rakowitsch z Theater in der Josefstadt, herec Friedrich Mitterwurzer a napokon herečka Ilma Willborn z Dvorného divadla v Karlsruhe a počet uvedených novínok nebol nízky, ich obsah považovala kritika za veľmi slabý a úrovňou nezodpovedajúci prešporskému kultúrnemu prostrediu. Taktiež absencia opery bola dôvodom nespokojnosti s riaditeľom Kmenttom.¹⁸

Po ukončení nemeckých predstavení odišiel Max Kmentt podľa dohody so svojim súborom do Temešváru, kde sa mu prekvapivo dostalo väčšieho uznania ako v Prešporku. V tamojšom divadle mal taký dobrý výnos, že dokonca uvažoval o rozšírení predstavení v Temešvári a skrátení sezóny v Prešporku, s čím však Temešvár nesúhlasil, pretože sa usiloval o udomácnenie maďarského divadla, a nie posilnenie nemeckého.¹⁹

Riaditeľ Kmentt sa nakoniec vrátil späť do Prešporku dokonca predčasne, pretože nastali problémy s maďarskou sezónou a tak už od 26. marca zneli v Mestskom divadle opäť nemecké predstavenia. Kmentt ako šikovný riaditeľ zorganizoval hneď na úvod trojdňové hostovanie hercov z viedenského Dvorného divadla (s veseloherným repertoárom vystúpil vynikajúci herec a režisér Ernst Hartmann, mladý a veľmi nadaný Max Devrient a herečky Anna Bauer a Anna Bock). Následne Kmentt zorganizoval pätnásťdňové hostovanie operetnej umeleckej spoločnosti z divadla v Badene pod vedením riaditeľa Leopolda Straßmeyerera. Spoločnosť uvádzala výlučne veseloherné diela, väčšinu z nich Prešporčania veľmi dobre poznali, avšak nové tváre vystupujúce v nových kostýmoch boli zaujímavé a tak celé hostovanie hodnotili veľmi pozitívne. Po odchode hostí z Badenu prišli do Prešporku opäť hostia z Viedne, tentokrát členovia operetného súboru z Carltheater, ktorí uviedli dve operetné novinky: *Der Sänger von Palermo* od Alfreda Zamaru a *Der Glücksritter* od Alfonsa Czibulku (kritika nezabudla vyzdvihnúť Prešporok ako jeho rodisko). Ohlasy boli vynikajúce, skladateľ Zamara osobne dirigoval svoju operetu, čo ešte hostovaniu pridalo na atraktivnosti. Týmto bohatým programom sa Kmenttovi podarilo zmierniť

¹⁸ Por. "Epilog zur ungarischen Theatersaison," *Pressburger Zeitung*, 25. 3. 1888.

¹⁹ Por. Mihály Fekete, *A temesvári színház története* (Temesvár: Buchdruckerei E. Engel, 1911), 150.

kritické hlasy na uplynulú sezónu. Predstavenia v Mestskom divadle sa skončili 4. mája. Letná sezóna v Aréne začala 19. mája a skončila 16. septembra.

Svoju tretiu sezónu (trvala od 29. 9. 1888 do 15. 2. 1889) sa riaditeľ Kmentt snažil postaviť predovšetkým na operných a operetných predstaveniach, za čo si vyslúžil pochvalu od publika i od kritiky. Jeho umelecký súbor pozostával opäť z nových členov, pri jeho zostavovaní dbal na získanie dobrých sólistov, aby zaručil kvalitu predstavení. Do súboru angažoval výbornú primadonu Marie Bauer-Hellmer, vďaka ktorej mali operné predstavenia dôstojný rámec. K ďalším operným sólistkám patrili Frida Hawliczek (1859–1937), Marie Jira, Gabriele Mrak. Ďalej angažoval operetné speváčky a zároveň herečky Emmy Branden, Cäcilie Carola, herečku a zároveň speváčku Fanny Versbach, herečky Regina Brandeis, Margarethe von Kanitz (poznala sa s riaditeľom Kmenttom z pôsobenia v divadle v Linzi), Josefine Krauss, Paula Krauss, Therese Nasch a publiku dobre známu Annu Lieberzeit.

K mužským operným sólistom patrili Berthold Glesinger (1847–1914, basista, viedol zároveň opernú réžiu. Po odchode z Prešporku účinkoval v Berlíne, neskôr vo Viedni, potom opäť v Berlíne aj ako pedagóg), Joachim Kromer (1861–1939, po odchode z Prešporku sa zanedlho stal sólistom v Mannheime), Georg Meder (poznal sa s riaditeľom Kmenttom z pôsobenia v divadle v Linzi), Franz Nöthig, Leopold Tramer, Peter Zsitvay, Stefan Widmann. Hereckú časť súboru tvorili herci a speváci Johann Bednarz, Ernst Greisnegger (1859–1923, viedenský rodák, po niekoľkoročnom pôsobení v divadlách v provincii sa vrátil do Viedne, kde vynikal ako komik), Hugo Charles, Anton Matscheg, Josef Moser, Josef Seydl (známy z minulej sezóny), herci Franz Hanno, Ignatz Janda (1858–1944, po niekoľkoročnom pôsobení v divadlách v provincii odišiel do Drážďan), Karl Karban (zároveň režisér, známy z minulej sezóny), Fritz Kühns (poznal sa s riaditeľom Kmenttom z pôsobenia v divadle v Linzi), Sigmund Lehner, Julius Nasch (taktiež známy z minulej sezóny), Adolf Schäffer. Spolu bolo angažovaných 33 sólových členov okrem zboristov, čo bol pravdepodobne najvyšší počet za všetky sezóny. Kmentt chcel kvalitu predstavení posilniť aj z hudobnej stránky, preto do súboru povolal dvoch šikovných dirigentov: Alberta Hartla (dirigoval operu) a Moritza Sollinga (dirigoval operetu).

Celá Kmenttova snaha bola patrične odmenená, čo dokazuje aj rozsiahly epilóg uverejnený v denníku *Westungarischer Grenzbote* na konci sezóny, prinášajúci informácie o uvedených dielach.²⁰ Počas tejto sezóny bolo v divadle uvedených spolu 134 predstavení vrátane 17 noviniek a divadlo bolo len šesť dní zatvorené. Z celkového počtu predstavení bolo predvedených viac než 15 rozličných opier

²⁰ Por. Otto von Fabricius, "Epilog zur Pressburger deutschen Theatersaison," *Westungarischer Grenzbote*, 14. 2. 1889.

(medzi nimi G. Verdi: *Trubadúr*, *La traviata*, *Rigoletto*, Ch. Gounod: *Faust*, C. M. Weber: *Čarostrelec*, G. Donizetti: *Lucia di Lammermoor*, *Lucrezia Borgia*, W. A. Mozart: *Don Giovanni*, *Čarovná flauta*, *Figarova svadba*, L. Halévy: *Židovka*, H. Marschner: *Hans Heiling* – premiéra, R. Wagner: *Blúdiaci Holanďan* – premiéra, L. van Beethoven: *Fidelio*, G. Bizet: *Carmen* – premiéra a i.).²¹ Ďalej bolo uvedených 8 tragédií (Racine: *Medea*, W. Shakespeare: *Othello*, *Hamlet*, *Richard III.*, *Romeo a Júlia*, J. W. Goethe: *Egmont* a i.), 7 drám (A. Dumas ml.: *Dáma s kaméliami*, V. Sardou: *Fedora*, F. Schiller: *Don Carlos*, Ch. Michel: *Henri Prairie* a i.), 14 hier (A. Dumas ml.: *Francillon*, *Neznáma*, J. Julian: *Ralph William*, J. Müller-Karo: *Madeleine*, J. Echegaray: *Galeotto*, Erckmann-Chatrian: *Polský žid* a i.), 12 veselohier (F. v. Schöthan: *Goldene Fische*, R. Benedix: *Dr. Wespe* a i.), 6 frašiek (J. Rosen: *Gemischte Gesellschaft*, A. Valabrègue – M. Ordonneau: *Durand-Durand*, a i.), 12 operiet (K. Millöcker: *Gasparone*, J. Strauss: *Cigánsky barón*, *Noc v Benátkach*, *Netopier*, *Karneval v Ríme*, Ch. Lecocq: *Giroflé-Giroflá*, F. Suppé: *Boccaccio*, R. Dellinger: *Don Cesar*, J. Offenbach: *Orfeus v podsvetí*, A. Sullivan: *Mikádo* a i.) a 5 frašiek so spevom. Popri večerných predstaveniach sa uskutočnilo pätnásť popoludňajších.

Ako doplnenie denného programu organizoval Kmentt opäť hostovania, v rámci ktorých vystúpil napr. niekdajší člen Kmenttovho súboru Ignatz Liebhardt, ďalej Antonie Schläger, Minna Walter a Theodor Reichmann z viedenskej Dvornej opery, Bernhard Baumeister z viedenského Dvorného divadla, Stanislaus Lesser, herec a riaditeľ Nemeckého divadla v Budapešti a ďalší. Počas tejto sezóny sa konala premiéra hry *Ralph William* od Grófa Josefa Zamoyského (písal pod pseudonymom Dr. Josef Julian), ktorá sa stretla u publika s veľkým ohlasom.²² Významnou udalosťou sezóny bolo nesporne uvedenie Straussovej operety *Netopier* dňa 24. 11. 1888 za osobnej prítomnosti autora. Išlo o dobročinné predstavenie v prospech mestského fondu pre chudobných, ktoré zorganizoval magistrálny radca Theodor Kumlik.²³ Johann Strauss osobne dirigoval svoju operetu pred vypredaným hľadiskom a vyslúžil si nadšené ovácie. Po skončení

²¹ Operné kritiky počas tejto sezóny písal Ján Batka, ktorý dovtedy komentoval Kmenttovo predstavenia len výnimočne. Ich obsah zrkadlil Batkovu nevoľu voči Kmenttovi, považoval ho za povrchného umelca, ktorý hľadá len vlastný zisk. Podľa Batku Kmentt systematicky nebudoval operný repertoár, ale uvádzal opery, u ktorých mal zaručenú dobrú návštevnosť.

²² Por. „Ralph William“, *Pressburger Zeitung*, 18. 1. 1889. Išlo o jednoaktovú hru, ktorú kritika kvôli podobnému námetu prirovnala k známej hre španielskeho dramatika José Echegaraya *El Gran Galeoto*, uvedenú v prešporskom Mestskom divadle o tri týždne neskôr. Hru *Ralph William* plánovalo uviesť viedenské Dvorné divadlo ešte pred rokom 1887, nakoniec sa jej premiéra konala v provincii.

²³ Dá sa predpokladať, že spoluorganizátorom tohto podujatia bol Ján Batka. Zo zachovanej korešpondencie je totiž známe, že sa osobne poznal s Johannom Straussom. Por. Alexandra Tauberová a Jarmila B. Martinková, *Johann Nepomuk Batka. Auswahl aus der Korrespondenz* (Bratislava: SNM – HM, 1999), 152.

predstavenia sa konala večera v úzkom kruhu hostí, kde sa majster poďakoval za srdečné prijatie zo strany organizátorov predstavenia aj publika. O priebehu celej udalosti obsérne referoval Ján Batka v denníku *Pressburger Zeitung*.²⁴

Jednou zo sedemnástich noviniek sezóny bola opera *Carmen*, ktorej historicky prvé uvedenie v Prešporku bolo ďalšou významnou udalosťou. Dosvedčujú to rozsiahle články v prešporských denníkoch pred i po jej premiére, uverejňované predovšetkým v *Pressburger Zeitung*, ktorých autorom bol opäť Johann Batka.²⁵ Premiéra diela sa uskutočnila na konci nemeckej sezóny dňa 2. 2. 1889.²⁶ Predstavenie málo výbornú návštevnosť, ale kvôli tragickej smrti korunného princa Rudolfa niekoľko dní predtým (presne 30. 1. 1889) sa na premiére nezúčastnila šľachta ani členovia armády. K veľkolepému úspechu, ktorý opera zožala, prispela nesporne primadona Marie Bauer – Hellmer. Okrem jej výkonu vyzdvihol Batka orchester, ktorý svoju úlohu zvládol bez väčšieho problému, ba dokonca prekvapil bohatým zvukom a vďaka dobrému naštudovaniu kapelníkom Hartlom využil pestrú Bizetovej bohatej inštrumentácie. K celkovému dobrému dojmu prispeli aj zaujímavé dekorácie a kostýmy.²⁷ Podobné články približujúce diela a ich autorov napísal Batka aj pri príležitosti premiéry oper *Hans Heiling* (14. 11. 1888) a *Blúdiaci Holanďan* (15. 12. 1888). Kým v prípade Marschnerovho diela bola kritika krátkym zhrnutím priebehu premiéry,²⁸ Wagnerovo dielo bolo prijaté s uspokojením.²⁹

Dôvodom Kmenttovej snahy o dobrý priebeh sezóny bol pravdepodobne záujem o predĺženie zmluvy s Prešporkom o prenájme divadla, ktorej platnosť sa končila v roku 1889. Rokovania o ďalšom osude divadelnej budovy prebiehali koncom roka 1888 a okrem Kmentta sa o ňu uchádzali dvaja ďalší nemeckí riaditelia – Leopold Strassmeyer a Paul Metrozi. Ján Batka uverejnil v *Pressburger Zeitung* ostrú kritiku na dovtedajšie pôsobenie Kmentta v Mestskom divadle, vyčítal mu predovšetkým nestabilitu vo vedení divadla a zanedbanie divadelného orchestra.³⁰ Ako už bolo spomenuté, Kmentt bol v prvom rade obchodník, čo vysvetľuje aj jeho rozhodnutie z roku 1888 zostať v Temešvári, kde sa mu ponúkal lepší výnos. Zároveň však vedel zabezpečiť dobrých umelcov a ulahodiť publiku,

²⁴ „Warme Abschiedsrufe begleiteten den edlen, herzensguten und großen Musiker, dessen Kunst und selbstloses persönliches Erscheinen den Armen Pressburgs eine namhafte Gabe getragen.“, „Johann Strauß in Pressburg und seine Fledermaus,“ *Pressburger Zeitung*, 25. 11. 1888.

²⁵ Por. J. B., „Zur ersten Aufführung von Bizet's „Carmen,“ *Pressburger Zeitung*, 2. 2. 1889.

²⁶ Kmentt jej naštudovanie sľúbil už pri podpisovaní zmluvy o prenájme divadla, ale nakoniec svoj prísľub splnil až počas tretej sezóny. Už vopred si získal publikum a to zaradením *Carmen* do abonmentného cyklu a krátko pred jej uvedením oznamom, že premiéra sa koná bez zvýšenia vstupného.

²⁷ Por. J. B., „Carmen,“ *Pressburger Zeitung*, 4. 2. 1889.

²⁸ Por. J. B., „Hans Heiling,“ *Pressburger Zeitung*, 15. 11. 1888.

²⁹ Por. J. B., „Der Fliegende Holländer,“ *Pressburger Zeitung*, 16. 12. 1888.

³⁰ Por. „Theater,“ *Pressburger Zeitung*, 4. 11. 1888.

čo nakoniec rozhodlo v jeho prospech. Po skončení sezóny a podpísaní obnovené zmluvy odišiel do Temešváru, kde úspešne zopakoval uvedenie naštudovaného operného repertoáru. Po odohratí predstavení sa vrátil do Prešporka až koncom mája 1889, kde 30. mája zahájil letné predstavenia v Aréne. Trvali do 15. septembra 1889, nekonali sa však pod jeho vedením, ale za prítomnosti Emila Berlu, komika z divadla v Grazi. Kmentt ho po skončení letných predstavení ustanovil na veľké prekvapenie všetkých umeleckým vedúcim nastávajúcej zimnej sezóny. On sám figuroval ako riaditeľ divadelnej spoločnosti.³¹

Štvrtá Kmenttova sezóna sa konala od 1. októbra 1889 do 31. januára 1890 a naplno sa v nej prejavila jeho nestála povaha. Rozhodnutie o poverení Emila Berlu umeleckým vedením divadla prekážalo všetkým, ale predovšetkým Municipálnemu výboru a Divadelnej komisii. Kmenttov čin považovali za nezodpovednosť, ktorá bola dôvodom k vypovedaniu obnovené zmluvy, uzavretej na ďalšie tri roky. Štvrtá sezóna bola preto Kmenttovou poslednou v Prešporku. Čo sa týka jej priebehu, celú zodpovednosť niesol Emila Berla. Zostavil umelecký súbor, denný repertoár a pravidelne viedol réžiu. Členmi umeleckej spoločnosti boli speváci Wilhelm Bauer (1863–?, viedenský rodák, obľúbený tenorista, po odchode z Prešporku strávil niekoľko rokov v New Yorku, po návrate do Európy sa vrátil do Viedne) a Franz Stieff, herci Emil Berla, Ferdinand Ferryberg, Sigmund Lehner, Julius Nasch, Adolf Rauch (1868–?, viedenský rodák, v Prešporku vystupoval už v roku 1880, po jeho druhom účinkovaní v prešporskom Mestskom divadle získal miesto vo viedenských divadlách ako spevák komik), Rudolf Schildkraut (1862–1930, žiak Friedricha Mitterwurzera, po odchode z Prešporku pôsobil vo Viedni, potom odišiel do Hamburgu), Franz Tragau (1849–1904), Wilhelm Wymetal (1863–1937, debutoval v Prešporku, po hereckých začiatkoch sa dostal do Nemeckého divadla v Prahe, kde pôsobil ako herec a režisér, neskôr sa stal režisérom Dvornej opery vo Viedni), herci a zároveň speváci Anton Matscheg, Josef Moser, Josef Seydl. Ženské predstaviteľky boli: operné speváčky Adele Auer, Therese Delma, Mathilde Dorée, Erna Jules, Gusti Klug, Caroline Reisser, herečky Antonie Bauer, Louise Farerés, Johanna Feldberger, Josefina Fenzella, Louise Löcs, Elsa Maltana (1862–1953), Therese Nasch, Mizi Stahl, Lina Stengel (1952–1910, viedenská rodáčka, z Prešporku sa vrátila do rodného mesta, kde sa po skončení hereckej kariéry venovala učeniu), Ida Theumer a herečka a zároveň speváčka Josefina Peschke. Orchester mal na starosti dirigent Moritz Solling. Berla pokračoval v „Kmenttovom štýle“, uvádzal predovšetkým zábavný repertoár ako veselohry, frašky a operety. Niektoré diela boli už značne obohrané, preto sa snažil o nové dekorácie či nové kostýmy. Ako autora nových

³¹ Nie je známe, či Kmentt počas leta i nasledujúcej zimnej sezóny v Prešporku vôbec nebol – z dôvodu prenájmu iného divadla, alebo len občasne opúšťal mesto.

kulís a dekorácií angažoval Berla divadelného maliara Otta Wintersteinera (1839–1894), ktorý prišiel do Prešporku z Grazu. V Mestskom divadle pôsobil až do svojej smrti.³²

Po skončení nemeckých predstavení sa Kmentt s Prešporkom rozlúčil natrvalo. Z Temešváru sa do Prešporku už nevrátil, pretože nemal záujem o prenájom Arény.³³ Tú si na leto prenajal Josef Seydl, herec a režisér z Kmenttovho umeleckého súboru. Tak sa skončilo pôsobenie prvého nemeckého riaditeľa v novopostavenom prešporskom Mestskom divadle a je treba krátko zhrnúť prvé roky fungovania divadla. V úvode rozprávania o nemeckom divadelnom riaditeľovi Maxovi Kmenttovi sme nastolili otázky týkajúce sa zmyslu divadla. Z prehľadu uvádzaného repertoáru a zoznamu hostí jasne vyplýva naviazanosť na metropolu Viedne. Členovia Dvorného divadla a Dvornej opery boli zárukou kvality a vzhľadom umeleckých výkonov, podľa ktorých boli často hodnotení členovia „domácej“ umeleckej spoločnosti. Cieľom riaditeľa Kmentta bolo využiť blízky vzťah Prešporčanov k viedenskému umeleckému prostrediu, keďže poznal preferencie Prešporčanov a chcel mať z divadla dobrý výnos. V prevažnej miere preto ponúkal zábavný repertoár, ktorý mal úspech v súkromných divadlách nachádzajúcich sa na predmestí Viedne ako boli Theater an der Wien, Carltheater a podľa možnosti zabezpečoval hostovania známych osobností, ktorí kreovali divadelné a spevácke postavy na viedenskej scéne. Viacerí členovia Kmenttovej umeleckej spoločnosti pochádzali z Viedne, debutovali v tamojších divadlách a osvojili si viedenský repertoár, ktorý potom s úspechom uvádzali v Prešporku. Čo sa týka zloženia publika, zo zachovaných správ vyplýva dobrá denná návštevnosť divadla. Opery, operety, frašky so spevom a rôzne veselohry boli zrozumiteľné pre všetkých bez ohľadu na jazyk návštevníkov divadla, ktorými boli Prešporčania hovoriaci tak po nemecky ako aj po maďarsky. Náročný klasický činoherný repertoár tvoril malé percento v dennom hracom pláne. Jednak nebol príťažlivý pre široké vrstvy obyvateľstva a jednak si vyžadoval dostatočný počet kvalitných hercov. Kmentt zväčša angažoval len niekoľko členov, ktorí hrali výlučne činohru, väčšina umelcov bola

³² Nástupcom Otta Wintersteinera bol jeho syn Gustáv Wintersteiner (1876–1950), ktorý pôsobil v Mestskom divadle ako divadelný maliar do roku 1920. Potom sa jeho meno vyskytuje pri niektorých inscenáciách v rámci prevádzky Slovenského národného divadla. Por. *Mestské divadlo v Prešporku / Municipal theatre in Prešporok* (Bratislava: Galéria mesta Bratislavy, 2016), 28.

³³ Kmentt bol i napriek porušeniu zmluvy o prenájme divadla označovaný v ďalších rokoch za úspešného divadelného riaditeľa. Porušenie zmluvy denníky označili za nesprávne rozhodnutie, ktoré pripravilo Prešporok o dobrého divadelného riaditeľa. Kmentt mal v Prešporku viacero priateľov, s ktorými zostal i naďalej v kontakte. Jeho meno sa spomína v súvislosti s prenájomom divadla v roku 1892, kedy sa uvažovalo o jednom riaditeľovi s dvoma súbormi – nemeckým a maďarským a Kmentt bol požiadaný, aby vyslovil svoj názor na predkladaný návrh. O niekoľko rokov neskôr (v auguste roku 1902) prišiel Kmentt do Prešporku opäť ako riaditeľ, nie však divadla, ale cirkusu. Zdá sa, že obchodnícky duch poznačil jeho budúcnosť. Por. „Der Zirkus Kmentt,“ *Pressburger Zeitung*, 28. 8. 1902.

„polyfunkčná“, tj. vedeli hrať aj spievať, čím sa mohli uplatniť v takmer všetkých veselohrách, fraškách a malých operetných rolách.

Dá sa teda hovoriť o niečom výnimočnom, čím sa prešporské divadlo vyznačovalo? Bolo to nesporne verné publikum, ktoré pochádzalo z radov mešťanov hovoriacich po nemecky. Aj keď sa počet maďarských predstavení v priebehu nasledujúcich rokov zvyšoval a po roku 1902 boli presunuté na výhodné zimné mesiace, našli sa verní Prešporčania navštevujúci nemecké predstavenia počas horúcich letných mesiacov. Úctivé vítanie viedenských hostí prostredníctvom kvetinových darov patrilo k dobrým zvykom, ktoré sa zachovali aj počas náročných vojnových rokov. Oznamy ohlasujúce novinky ako „Repertoirestück des k.k. Hofburgtheaters in Wien“ alebo „mit Erfolg an Wiener Theatern aufgeführt“ vzbudili zakaždým veľkú pozornosť a očakávanie. Správy z viedenských divadiel tvorili súčasť prešporského denníka *Pressburger Zeitung* až do skončenia jeho vydávania v roku 1929.

Éra riaditeľa Maxa Kmentta bola relatívne krátkym obdobím v histórii Mestského divadla. Keďže však išlo o prvé roky fungovania nového divadla, bola denne sledovaná a komentovaná referentmi prešporských a občas aj viedenských denníkov. Kritiky sa zameriavali na komentovanie speváckych a hereckých výkonov, konkrétna podoba diela alebo režijné stvárnenie sa spomínalo len zriedka. Analýza uvádzaného repertoáru je prvým predpokladom k reflexii o kvalite či nekvalite divadla, ďalší krok predstavuje porovnanie v kontexte doby a iných divadiel fungujúcich v podobných podmienkach. Len tak je možné objaviť zmysel divadla.

The First Years of the Municipal Theater in Pressburg and the Work of the German Theater Director Max Kment

Abstract

The new Municipal Theater in Pressburg (today's Historical building of the Slovak National Theater in Bratislava) was opened in 1886, and until the year 1920, the city rented it to German and Hungarian directors. The first German tenant was Max Kmentt. He worked in the Municipal Theater in the years 1886/1887 and 1889/1890. His repertoire consisted mainly of entertainment pieces (German and French comedies, Austrian farce and operettas). An analysis of the repertoire brings up the question about the meaning of the Municipal Theater, which had long been influenced by the Viennese cultural environment. The members of Kment's artistic ensemble were mostly 'multitalented' artists, who were capable of acting in comedies, singing operettas and entertaining Pressburg's audience with their singing, acting and dancing in farce performances.

Guests from the Viennese Court Theater and the Opera House established a high cultural environment; their presence being understood as proof of the education and culture of the inhabitants of Pressburg.

Prvé roky fungovania Mestského divadla v Prešporku a pôsobenie nemeckého divadelného riaditeľa Maxa Kmentta

Abstrakt

V roku 1886 bolo otvorené nové Mestské divadlo v Prešporku (ide o dnešnú Historickú budovu Slovenského národného divadla v Bratislave), ktoré mesto do roku 1920 prenajímalo nemeckým a maďarským riaditeľom. Prvým nemeckým nájomcom sa stal Max Kmentt. V Mestskom divadle pôsobil v rokoch 1886/1887–1889/1890. Jeho repertoár sa skladal predovšetkým z diel zábavného charakteru (nemeckej a francúzskej veselohry, viedenskej frašky a operety). Analýza repertoáru prináša otázku, aký význam malo Mestské divadlo, ktoré v začiatkoch aj dlho potom významne ovplyvnil kultúrny život vo Viedni. Členovia Kmenttovho umeleckého súboru boli prevažne „multifunkčnými“ umelci, ktorí vynikali v komických rolích, účinkovali v operetách a vedeli zabaviť prešporské publikum svojimi spevácko-hereckými a tanečnými schopnosťami. Hostujúci umelci z viedenskej Dvornej opery a Dvorného divadla tu vytvorili umelecké prostredie na vysokej úrovni; ich prítomnosť možno tak považovať za dôkaz všeobecnej vzdelanosti a záujmu o kultúru obyvateľov Prešporku.

Keywords

Pressburg; Municipal Theater; German theater directors; Max Kmentt; repertoire; audience.

Klíčová slova

Prešporok; Mestské divadlo; nemecký divadelný riaditeľia; Max Kmentt; repertoár; publikum.